

МОРАЛЬ І ПРАВО У ТРАДИЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Тетяна Воропай

*Харківський національний університет внутрішніх справ***Воропай Тетяна. Мораль і право у традиційному суспільстві.**

Запропонована морально-правова інтерпретація ситуації конфлікту, описаного у книзі відомого антрополога Д. Даймонда «Світ позавчора». Мова йде про дорожньо-транспортну пригоду, внаслідок якої загинула дитина. Здійснено порівняльний аналіз механізмів залагодження конфлікту у традиційному суспільстві (Нова Гвінея), результатом чого стає відновлення відносин, та правових процедур сучасної держави, націлених передусім на пошук і покарання винуватця. Аргументовано, що деякі аспекти традиційного вирішення конфлікту можуть бути корисними для правових відносин сьогодення.

Ключові слова: традиційне суспільство, мораль, право.

Воропай Татьяна. Мораль и право в традиционном обществе.

Предложена морально-правовая интерпретация конфликта, описанного в книге известного антрополога Д. Даймонда «Мир позавчера». Речь идет о дорожно-транспортном происшествии, в результате которого погиб ребенок. Осуществлен сравнительный анализ механизма урегулирования конфликта в традиционном обществе (Новая Гвинея), результатом которого является восстановление отношений, и правовых процедур современного государства, нацеленных преимущественно на поиск и наказание виновного. Аргументировано, что некоторые аспекты традиционного решения конфликта могут быть полезными в современных правовых отношениях.

Ключевые слова: традиционное общество, мораль, право.

Voropay Tetyana. Moral and Law in Traditional Society.

Moral and law interpretation of the conflict, described in the D. Daimond's book «The world until yesterday: What can we learn from traditional societies?», is proposed in this paper. Traffic collision in which a child was killed is a matter of discussion. Comparative analysis between mechanisms of the conflict resolution in traditional society (New Guinea), resulted in restoration of regular mutual relations, and legal procedures in a contemporary state, focused on finding and punishing the guilty primarily, is fulfilled. It is argued, some aspects of the traditional conflict resolution may be useful in modern legal relations.

The goal of resolving conflicts among members of traditional society is not finding out who is right and who is guilty only but restoring regular relationships in society where everyone knows each other and where hostility between any two members of a community undermines its stability. Like many other traditional communities, the New Guinea people live outside the effective control of state law enforcement system. They, nevertheless, can achieve justice by means their own traditional mechanism that combine some moral and legal procedures organically. Although the law, at least written, does not exist here, some moral or proto-legal mechanism works. The peace process involves some «compensation» usually. Although this term is quite ambiguous, it seems impossible to «compensate» death of a child. Therefore there are especial New Guinean practice and relevant term «money of compassion», that is, money paid to prove apologizing for what happened as well as deep regret. It is pointed out, that traditional New Guinean mechanisms of justice have goals that are radically different from those pursued by the state by means of law enforcement system. Of course, it is impossible to exclude or substitute modern system of state justice in many conflict cases at the XXI century, e.g. between local people and strangers. However, some traditional mechanisms for resolving conflict situations seems both adequate and useful until now (we are currently seeing this in the so-called restorative justice too).

Key words: traditional society, moral, law.

Постановка проблеми.

Книга Джарета Даймонда «Світ позавчора», що вийшла друком у 2012, привертає увагу і філософа, і антрополога, і психолога, і правознавця. Хоча і написана у жанрі науково-популярної літератури, ця робота описує і узагальнює польові дослідження племен Папуа-Нової Гвінеї, здійснені фаховим антропологом протягом кількох десятків років. Книга має вражаючий підзаголовок «Чому нас можуть навчити люди, що й досі живуть у кам'яному столітті» [1]. Це і є завданням дослідника – не лише відчутти різницю, але й спробувати вперше осмислити наші втрати і здобутки. Адже традиційні суспільства не лише демонструють нам інший спосіб життя, а й допомагають оцінити деякі переваги нашої власної світобудови, які ми сприймаємо як щось,

саме собою зрозуміле. Відгуки на книгу Даймонда були хоча й позитивні, але не вельми численні (див., напр.: [2]). Відзначалося, зокрема, що спостереження і висновки, наведені Даймондом, не є голосливими, а отримують об'єктивне тверде звучання. Дехто вважає, що робота могла б претендувати на назву «Короткої історії людства».

Мета даної статті – не лише порівняти способи і процедури вирішення конфліктів у традиційному і сучасному суспільствах, як це робить Даймонд, а і розкрити діалектику поєднання моральної і правової складових. Ми наголошуємо саме на теоретичному аспекті проблеми, зауважуючи, що співвідношення моралі і права може бути далеким від усталеного в сучасній теорії і філософії моралі. Усталений

підхід полягає у тому, що право – це мінімум моральності, тоді як насправді між ними існує більш складний взаємозв'язок. По-перше, роль права у вирішенні конфліктів поступово зростає з переходом від традиційного до модерного суспільства. По-друге, і в цьому полягає **новизна** пропонованого підходу, мораль внутрішньо «заражена правом» і залежить від нього. Саме у такому ключі розробляє морально-правову проблематику італійський правознавець Дж. Агамбен [3]. Загалом науковців-антропологів більше цікавлять географічні та геополітичні риси життя традиційних спільнот і в більшості робіт описовий, або принаймні герменевтичний, аспект превалує над аналітичним [4].

Даймонд спостерігає за життям людей і описує зміни, «на які у значній частині решти світу пішли тисячі років»; коли австралійці у 1931 році знайшли у горах мільйони землеробів, ті ще користувалися кам'яними знаряддями праці¹.

Науковець показує різні боки життя й історії аборигенів. Ось, наприклад, назви лише деяких глав: «Друзі, вороги і незнайомці», «Традиційні форми торгівлі», «Компенсація за смерть дитини», «Форми традиційних війн», «Виховання дітей», «Як поводитися із старими: піклуватися, кидати або вбивати?» тощо.

Самому Даймонду неодноразово доводилось потрапляти у ситуації, пов'язані з ризиком для життя: таким був, наприклад, випадок під час ночівлі у лісі, де жив могутній, за словами місцевих, чаклун, а по суті просто божевільний маніяк, «про нього говорили, що він вбив багатьох місцевих мешканців, включаючи двох своїх жінок і свого восьмирічного сина за те, що той з'їв банан без його дозволу». Кожен раз вчений розробляв нове, непритаманне західній людині, відношення до небезпеки і вчився новим реакціям, так Даймонд вводить поняття «конструктивної параної» [1, с. 46].

Ми зупинимось лише на одному сюжеті, який видається нам доволі показовим. Звичайна, як на наш погляд, дорожньо-транспортна пригода. Водій маршрутки Мало збиває на смерть хлопчика Біллі, який необережно перетинав дорогу перед машиною. Які події можуть за цим слідувати? Або помста з боку родичів Біллі, убивство винуватця і наступна війна (у гіршому випадку), або досить складна й розгалужена система залагодження конфлікту, яка залучає певні моральні дії та «правові» процедури. Взагалі у традиційному суспільстві конфлікти на кшталт наведеного так і вирішуються – або миром, або війною, якщо мирний процес

не вдався.

Мирний процес передбачає те, що зазвичай зветься компенсацією. Хоча цей переклад неточний, адже неможливо «компенсувати» смерть дитини. Дослівний переклад відповідного новогвінейського терміну – «гроші співчуття», тобто гроші виплачуються як свідомство розділеного смутку і як вибачення за те, що трапилося.

Ситуацію з традиційною компенсацією описав досліднику такий собі Гідеон – менеджер компанії, в якій працював водієм Мало. Як з'ясувалося, традиційний новогвінейський механізм правосуддя має цілі, які радикально розрізняються від тих, які переслідує державна правоохоронна система. Так, сучасне державне правосуддя має великі переваги і є необхідним для вирішення багатьох суперечок між громадянами держави, особливо конфліктів між незнайомцями. Але й традиційні механізми вирішення конфліктів можуть стати у пригоді і бути корисними (зараз ми спостерігаємо це у так званому відновному правосудді). Традиційні механізми можуть стати у пригоді в тих випадках, коли протистоять одне одному не чужі люди, а ті, між якими вже існують певні відносини і які хочуть ці відносини зберегти і після вирішення суперечки: брати й сестри, батьки, що розлучаються, сусіди, партнери по бізнесу, тощо.

Важко уявити таку процедуру (внести кошти, посидіти-поплакати, а згодом розділити трапезу), іронізує Даймонд, в США або десь на Заході. Натомість родина дитини буде планувати судове провадження, а родина випадкового убивці буде винаймати адвокатів, консультуватись із страховими агенціями, готуючись до захисту або до можливого кримінального звинувачення.

Послідовність процедур, до яких вдаються новогвінейці, аби запобігти війні і залагодити конфлікт, доволі розгалужена і має певні особливості: перемовини між постраждалою стороною і винуватцем ведуться через посади третіх осіб; безпосередньо перед тим, як провести «церемонію співчуття» треба переконатися в відсутності небезпеки і погроз з боку постраждалих; парламентарі (переговорники) обираються з числа досвідчених і поважних членів племені, які розуміються на такого роду справах; перемовини ведуться не лише між винуватцем і постраждалим, а й серед племені, членами якого вони є; посередник бере на себе функцію закупівлі їжі для церемонії компенсації і похорону, а також досягає згоди стосовно суми грошової компенсації; винуватець та його представники беруть участь у церемонії поховання і виступають на ній з промовою. При цьому вражає щире емоційне забарвлення

¹ Папуа-Нова Гвінея отримала незалежність від Австралії у 1975 році.

церемонії з боку її учасників. І на завершення – постраждалі підтверджують, що вони задоволені і відгуком винуватців, і компенсацією та запевняють, що винуватцям не варто чекати жодних неприємностей.

Висновки. Описана вище послідовність подій – приклад того, якими є традиційні новогвінейські механізми мирного вирішення проблем, пов'язаних із втратою близької людини, що трапилась по вині інших. Вона різко контрастує з тим, як у подібній ситуації діє західна державна система правосуддя.

Традиційний процес компенсації, продемонстрований історією Біллі і Мало, має на меті: по-перше, швидке і мирне вирішення конфлікту, а, по-друге, емоційне примирення обох сторін і відновлення стосунків між ними. Цей процес виглядає простим і природним, і в той самий час він радикально відрізняється від того, що відбувається в сучасній західній системі правосуддя. Держава має власні специфічні інтереси в вирішенні суперечок між її громадянами і в здійсненні правосуддя. Тоді як традиційне суспільство Нової Гвінеї не мало державного уряду, державної системи правосуддя, централізованої поліції, професійних бюрократів і суддів, наділених владою приймати рішення і претендувати на монополію в праві застосовувати силу.

Кримінальне судочинство слідує за порушенням законів, встановлених державою. Громадянське судочинство має справу з правопорушеннями, здійсненими однією людиною або групою осіб проти іншої. Ця царина права у свою чергу розподіляється на два розділи – справи, пов'язані з порушенням договірних зобов'язань (частіш за все, це грошові зобов'язання), і випадки заподіяння шкоди особі або її майну. Розрізнення кримінальних і громадянських справ в недержавних спільнотах є нечітким, там існують норми взаємовідносин між індивідами, але відсутні кодифіковані закони, які карають злочини проти формального інституту – держави.

Метою вирішення конфліктів у членів традиційного суспільства є не з'ясування того, хто правий, а хто винний, а відновлення нормальних стосунків у суспільстві, де кожен знає кожного і де тривала ворожнеча між будь-якими двома членами спільноти загрожує її стабільності. Новогвінейці, як і багато інших традиційних спільнот, що живуть здебільшого поза ефективним контролем системи правосуддя, встановленого урядом держави, тим не менше досягають справедливості і мирно вирішують суперечки за допомогою власних традиційних механізмів, які органічно поєднують моральні і правові процедури. Хоча про право, принаймні

писане, тут не йдеться, ми маємо справу з протиправовими механізмами. Такі механізми вирішення суперечок, можливо діяли протягом усієї передісторії людства до моменту виникнення держав з їх кодифікованими законами, судами, суддями і поліцією, що починалося приблизно 5400 років тому.

В книзі Дж. Даймонда дві глави присвячені ще одному суперечливому питанню в житті традиційних спільнот – війні. На прикладі відомих і задокументованих (за ними стежили і їх знімали на плівку антропологи) традиційних війн – війни «дані» (двох племінних союзів, які належать до однієї народності) – Даймонд розглядає низку питань, а саме: визначення війни, військові втрати, вплив на війну контактів з європейцями тощо. В результаті автор робить вражаючий висновок, який повністю заперечує теорію війн Ж.-Ж. Руссо. Руссо, як відомо, вважав, що війни виникли разом з державами, а самі люди «по природі» співчутливі і схильні до миру. Даймонд порівнює показники військової смертності (загальна чисельність померлих від факторів, пов'язаних з війною, ділиться на число років довгого періоду, на які приходились і роки війни і роки миру, і порівнює з загальним числом смертей за той самий період) для традиційних мало чисельних спільнот і сучасних великих держав. Виявляється, що самі великі значення для будь-якої сучасної держави (Німеччини або Росії в ХХ сторіччі) складають всього одну шосту від таких для «дані». Середні показники для сучасних держав складають приблизно одну десяту серед показників військової смертності для традиційної спільноти. Тобто помилявся не лише романтичний оптиміст Ж.-Ж. Руссо, а й такий суворий реаліст, як С. Гантінгтон, який писав, що «народ створив державу, а держава почала війну» [5, с. 312]. Держава війну радше інституалізує, вводить її у політичний концептуальний каркас, тоді як у до-державному стані ми маємо справу або з примордіальними станами, або з проявами соціальної психології і соціальної моралі.

Список використаних джерел

1. Даймонд Джаред. Мир позавчера. Чему нас могут научить люди, до сих пор живущие в каменном веке. М. : Изд-во АСТ, 2016 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.litmir.me/br/?b=554530>
2. Quest Linda. The world until yesterday: What can we learn from traditional societies? *International Social Science Review*. 2014. Volume 88. Issue 3. Article 8.
3. Агамбен Дж. Homo Sacer. Что остается после Освенцима: архив и свидетель. – М. : Европа, 2012. – 192 с.
4. Ajayi Adeyinka Theresa, Buhari Lateef Oluwafemi. Methods of Conflict Resolution in African Traditional Society. *African Research Review. An International Multidisciplinary Journal, Ethiopia*. Vol. 8 (2), Serial No. 33. April, 2014: 138–157.
5. Huntington Samuel P. The clash of civilizations and the remaking of world order. Touchstone books, 1996. 368 p.

Відомості про автора:**Воропай Тетяна Степанівна**

voropayts@gmail.com

Харківський національний університет

внутрішніх справ,

пр-т. Л. Ландау, 27, м. Харків, Харківська обл.,

61080, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6170-5512>**References**

1. Dajmond Džared. Mír pozavčera. Čemu nas mogut naučit' lůdi, do sih por živušie v kamennom veke. M. : Izd-vo AST, 2016 // [Èlektronnyj resurs]. – Režim dostupa : <https://www.litmir.me/br/?b=554530>
2. Quest Linda. The world until yesterday: What can we learn from traditional societies? *International Social Science Review*. 2014. Volume 88. Issue 3. Article 8.
3. Agamben Dž. Homo Sacer. Čto ostaetsâ posle Osvencima: arhiv i svidetel'. – M. : Evropa, 2012. – 192 s.
4. Ajayi Adeyinka Theresa, Buhari Lateef Oluwafemi. Methods of Conflict Resolution in African Traditional Society. *African Research Review. An International Multidisciplinary Journal, Ethiopia*. Vol. 8 (2), Serial No. 33. April, 2014: 138–157.
5. Huntington Samuel P. The clash of civilizations and the remaking of world order. Touchstone books, 1996. 368 p.

Information about the author:**Voropay Tetyana Stepanivna**

voropayts@gmail.com

Kharkiv National University

of Internal Affairs,

27 L. Landau avenue, Kharkiv, Kharkiv region,

61080, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6170-5512>